

* ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ

Η ΒΡΑΚΑ*

Γ. Ίακ. Καλαϊσάκη *Ἡ βράκα*. (Ἐν τῷ περιοδικῷ *Ἀθῆναι*, μηνιαῖον παρῴσημα 1908 σ. 1481—1488).

Ἡ συστηματικὴ ἐξέτασις τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, συνισταμένη εἰς ἀκριβῆ ἀναγραφὴν καὶ περιγραφὴν τούτων καὶ εἰς ἐξερεύνησιν τῆς γενέσεως ἐκάστου αὐτῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν λόγων καὶ ἐπηρειῶν, ἐξ ὧν ἐπήλθον κατὰ καιροὺς μεταβολαὶ τοῦ σχήματος αὐτῶν, ὕστερεϊ δυστυχῶς παρ' ἡμῖν παρὰ πᾶσαν τὴν σπουδαιότητα, ἣν ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ἐνέχει. Μία δὲ μόνον μέχρι τοῦδε τοιαύτη μελέτη ἐβδόθη, ἡ περὶ τοῦ φεαίου, ἐν τῇ *Ἐστία* ὑπὸ τοῦ ἀειδήμου Ἄντ. Μητακράκη δημοσιευθεῖσα, ἐν ἣ μετα πολλῆς ἀκριβοῦς ἐξέταζονται τὰ διάφορα ἐν χρήσει κατὰ καιροὺς σχήματα τοῦ καλύμματος τούτου τῆς κεφαλῆς, τῇ βοηθείᾳ προπάντων ἀπεικονίσεων αὐτοῦ ἐν παλαιότεραις καὶ συγχρόνοις προσωπογραφίαις¹⁾. Πολύτιμον δ' ὕλην καὶ βάσιν ἀσφαλεστάτην πρὸς τοιαύτας μελέτας παρέχει καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς εταιρείας τῆς Ἑλλάδος καταρτιζομένη ἐν τῇ μουσεῖῳ αὐτῆς συλλογὴ τῶν κατὰ τόπους ἑλληνικῶν ἐνδυμασιῶν.

Ὅθεν λίαν εὐπρόσδεκτος εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Καλαϊσάκη περὶ τῆς βράκας, περιέχουσα ἀξιολογωτάτας εἰδήσεις (ἐν σ. 1487—8) περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν φέρουσι τὸ ἔνδυμα τοῦτο ἐν Κρήτῃ χριστιανοὶ καὶ μουσουλμᾶνοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πάσης περιγραφῆς ἐνδυμάτων ἀναγκαιότατον συμπλήρωμα εἶναι αἱ εἰκόνες, σαφεστέραν καθιστῶσαι καὶ τὴν ἀκριβεστάτην περιγραφὴν, ἣ δὲ προκειμένη πραγματεία δὲν συνοδεύεται δι' εἰκόνων.

Τῶν περὶ τῆς βράκας τῶν σημερινῶν Κρητῶν εἰδήσεων προέταξεν ὁ Κ. μακρὰν εἰσαγωγὴν ἀρχαιολογικὴν, δυστυχῶς παντελῶς ἀχρηστον, διότι ἄπειρος ὢν τῶν φιλολογικῶν μεθόδων συγχέει πηγὰς καὶ βοηθήματα, συμφύρων ἀρχαίους συγγραφεῖς μετὰ νεωτέρων ὑπομνηματιστῶν, ἀνακριθῶς ἢ πλημμελῶς παρα-

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1910 τ. Α' σ. 661—7.

1) Ἐστία 1893 Β' σ. 113—5, 141—2, 145—8.

πέμπει, καὶ ἐσφαλμένως ἀντιγράφει χωρία. Ὁ συγγραφεὺς γινώσκει μὲν τὸ ἄρθρον *braccæ* τοῦ *Saglio* ἐν *Darembert et Saglio Dictionnaire des antiquités* τ. I σ. 746 — 7 καὶ τὸ ἄρθρον ἀναξυρίδες τοῦ *Mau* ἐν *Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie* τ. I σ. 2100, ἀλλὰ τῶν ἄρθρων τούτων, ἐν οἷς εὐσυνόπτως ἐκτίθενται αἱ γνωσταὶ ἡμῖν περὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐκείνων ἐνδυμάτων εἰδήσεις, δὲν κάμνει τὴν προσήκουσαν χρῆσιν. Διὰ μακρῶν δὲ διαλαμπάνει περὶ τῶν ἀναξυρίδων, ἐνῶ αὐταὶ ἐκαλοῦντο μὲν συνήθως ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις καὶ *βράκες*¹⁾, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὰς σημερινὰς βράκας, εἰμὴ ὅτι ἦσαν, ὡς ὁ Ἡσύχιος ἐρμηνεύει, « ποδῶν ἐνδύματα ».

Ὁρθῶς, ἐπόμενος εἰς τὰς ἐρμηνείας τῶν νεωτέρων λεξικῶν, σημειώνει ὅτι ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ λέξις *βράκος*, ἡ εὐρισκομένη εἰς ἀπόσπασμα τῆς *Σαπφούς* καὶ εἰς τὸν *Θεόκριτον*, ἐσήμαινε πολυτελὲς γυναικεῖον ἔνδυμα, ὅθεν ἦτο παντελῶς διάφορον τῆς βράκας. Ἄλλ' ὁ στίχος τῆς *Σαπφούς*: « οὐκ ἐπισταμένα τὰ βράκε' ἔλκην ἐπὶ τῶν σφύρων », δὲν ἔχει τι κοινὸν πρὸς τὴν δημῶδη παροιμίαν « δὲν ἠξεύρει νὰ δέσῃ τὰ βρακιά του », ἣν ἀναφέρει ὁ *K.*, διότι καὶ ἡ ἔννοια τοῦ στίχου καὶ ἡ εἰκὼν, δι' ἧς ἡ ἔννοια ἐκφράζεται, εἶναι ὅλως διάφορα. Ἡ ποιήτρια ὁμιλεῖ περὶ ἀπειροκάλου χωρικῆς ἀγνοούσης ν' ἀνασύρη ἐπιχαρίτως τὴν ἐσθῆτα²⁾.

Καὶ περὶ τῶν ἀναξυρίδων τῶν *Γαλατῶν*, αἵτινες *braccæ* μὲν ὑπὸ τῶν *Ρωμαίων*, βράκαι δὲ ἢ βράκες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐλέγοντο, ὁμιλεῖ ὁ *K.* ὑπολαμβάνων, ὅτι τὸ γαλατικὸν τοῦτο φόρημα εἰσῆλθεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν κατακτήσειν εἰς *Κρήτην* καὶ ἔπειτα, ὅτε ἀπαγορεύθη ἐν Ἰταλίᾳ καὶ μετετέτασθη εἰς τὸν *Εὐξείνιον πόντον*, δις καὶ πάλιν τῷ ἠνοίχῃ ἐκείθεν ὁ ὁρῆμος διὰ τὴν *Κρήτην* κατὰ τὰς δύο ἐπιδρομὰς τῶν *Σταυροφόρων* εἰς τὴν νῆσον». Ταῦτα εἶναι ἀβάσιμα καὶ ἀπίθανα. Αἱ βράκες τῶν *Γαλατῶν*, ὡς καὶ *Ρωμαῖοι* εἰς τὰς βορείους χώρας ἐφόρου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀναγλύφων τῆς στήλης τοῦ *Τραϊανοῦ* καὶ τῆς πύλης τοῦ *Κωνσταντίνου* ἐν *Ρώμῃ*, δὲν ὁμοιάζουσι τὸ παράπαν πρὸς τὰς σημερινὰς βράκας. Ὡς αἱ ἀσιατικαὶ ἀναξυρίδες, καὶ αἱ γαλατικάαι βράκες ἦσαν ἔνδυμα ποδῶν, τὴν γενικωτέραν δὲ ταύτην σημασίαν εἶχε κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ λέξις *βρακίον*, ταύτην δὲ καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατηρεῖ, πλὴν τῆς εἰδικωτέρας σημασίας, ἦτοι τοῦ *θυλακοειδοῦς ἐνδύματος* τῶν ποδῶν τῶν *Κρητῶν* καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.

Ἡ γαλατολατινικὴ λέξις *braca* ἢ *bracca* (πληθ. *braccæ*), ἐκ τῆς κελτικῆς *braca* πιθανῶς παραγομένη³⁾, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδήλου αὐτὸ τὸ οὕτως ὀνομα-

1) Ἦουχ. λ. ἀναξυρίδες. Σουίδ. λ. ἀναξυρίδες. Ἐτυμ. Μ. λ. ἀναξυρίδες.

2) Καὶ ὁ *Σκ. Βυζάντιος* (Λεξ. τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλ. λ. βρακί) ἀπὸ τοῦ βρακίου ἐτυμολογῶν τὴν λ. βρακί, θεωρεῖ ἀνάλογον πρὸς τὴν σαπφικὴν ῥῆσιν τὴν δημῶδη παροιμίαν. Ὁ δὲ *H. Mathieu* (*La Turquie et ses différents peuples* τ. II σ. 86) ἀνευδοκίμως ἀποφαίνεται, ὅτι οἱ βράκες τῶν Ἑλληνίδων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁμοιάζουσιν πρὸς τὰ βράκεια τῶν γυναικῶν τῆς ἀρχαίας *Μυτιλήνης*, ὧν μνημονεύει ἡ *Σαπφώ*. Ἐπίσης καὶ ἡ *Dora d' Istria* (Αἱ γυναῖκες ἐν τῇ Ἀνατολῇ, Βιβλ. V ἐπιστ. 6, μετάφρασις Αἰμιλίας Σκουζέ τ. Α' σ. 331).

3) Βλ. *Suchardt* ἐν *Zeitschrift f. roman. Philologie* 1879 τ. IV σ. 148. *Diez* *Etymologisches Wörterbuch d. romanischen Sprachen* λ. braca. *Körting* *La-*

ζόμενον γαλατικόν ένδυμα. Ἄλλ' ὕστερον προσέλαβεν ἴσως εὐρυτέραν σημασίαν λεγομένη καθ' ὄλου ἐπὶ τῶν ένδυμάτων τῶν ποδῶν. Ὅθεν καί αἱ παραλαβοῦσαι ἐκ τῆς λατινικῆς τὴν λέξιν γλῶσσαι δεικνύουσι τὴν μεταβολὴν ταύτην τῆς σημασίας· οἷον ἰταλ. braca, πλγθ. brache (σικελ. vrachi), ἴσπαν. καὶ πορτογαλ. bragas, γαλλ. braye, braies, ῥωμαν. brăcie (=βρακοζώνα), ἀλβαν. βρέκιτ' (πληθ. =ἐσώδρακα)¹⁾. Εἰς τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς τῶν μέσων χρόνων, παρὰ τοῖς ὁποίοις εἶναι συχνοτάτη ἢ χρῆσις τῆς λέξεως καὶ τῶν παραγῶγων αὐτῆς²⁾, οὐδὲν παράδειγμα εὐρίσκομεν ἔχον τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν τῆς θυλακοειδοῦς βράκας· σαφῶς δὲ φαίνεται ἢ γενικωτέρα σημασία τῆς λέξεως καὶ εἰς τὸ ἐπίθετον βρακάτος, λεγόμενον ἐπὶ πτηνῶν ἐχόντων πτιλωτὰ σκέλη³⁾.

Εἶναι ἀμφίβολον, ἂν οἱ Βυζαντινοὶ ἐγίνωσκον τὰς θυλακοειδεῖς βράκας. Ἐν τινι χωρίῳ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Γρηγορᾶ ἀναφέρεται περσικὴ στολὴ τῶν Ἑλλήνων, ὃ δ' ἐκδότης ὑπολαμβάνει ὅτι αὕτη ἀναμφιβόλως εἶναι ἢ θυλακοειδῆς βράκκ. Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο διὰ τὴν σπουδὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ένδύματος κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα χωρίον, μὴ περιλαμβανόμενον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Γρηγορᾶ τῆς Βόννης, δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ παραθέσωμεν ὡδε : « Τί δ' ἂν τις φαίη καὶ περὶ τῶν ένδυμάτων, ὅσα κἂν τούτοις παρενομήθη, καὶ ὅπως ἐκτετόπισται τοῦ γνωρίμου τε καὶ συγγήθους πολιτείας, ὡς μηδὲ γινώσκεισθαι ἐπίδοστις Ῥωμαίων καὶ ὅστις τῶν ἄλλως ἐχόντων γενῶν· οὔτε γὰρ περσικὴ τις ἄκροατος ἢ στολὴ γέγονεν ἢ τῶν Ῥωμαίων· οὔτε λατινικὴ τελέως, οὔτε μὴν τις γοθρικὴ καθάπαξ, οὔτε εἴτις Τριβαλλῶν καὶ ἅμα Μυσῶν καὶ Παϊόνων, ἀλλ' ἐκ πρῶτων τῶν διαπαρῶν εἰπεῖν τῆς προσηκῆς ἐκείνης ἀκροατικῆς καὶ ἀρετῆς ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀντέστραπται χρόνον εἰς ἅπαν τὸνναντίον μίγμα καὶ συμφόρημα. Καὶ ὁρῶμεν τῶν ἱερῶν περιδολῶν εἶτα τρούς τῶν φίλων παιῖδας τὴν μὲν κεφαλὴν ἑοικότας Λατίνοις, τὸ δὲ σῶμα πᾶν περσικῶς τε καὶ μηδικῶς ἐσταλμένον, καὶ τὸνναντίον τι εἰς τὴν ὕστεράϊαν τοὺς αὐτούς, νῦν μὲν ἄλλως, νῦν δ' ἄλλως, νῦν δ' οὐτετέρως [γρ. αὐθ' ἐτέρως] τρόπον δέ τινα τερατωδέστερον »⁴⁾. Εἰς ταῦτα ὁ ἐκδότης Parisot σημειώνει : « L' attirail médo-persan, qui

teinisch-romanisches Wörterbuch 1901, ἀρ. 1531. Thurneysen Keltoromanisches, Berlin 1884 σ. 47. Holder Altceltischer Sprach-schatz λ. braca, bracatus 9. 6. Meyer Neugriech. Studien III σ. 19.

1) Χριστοφοροῖδου Λεξικόν τῆς ἀλβανικῆς σ. 50.

2) Ἡ παλαιοτάτη καθ' ὅσον γινώσκω μνηεῖα τῆς λέξεως (πλὴν ἐννοεῖται τῶν εἰς τὸ γαλατικόν ένδυμα ἀναφερομένων χωρίων) εἶναι ἐν παπύρῳ τοῦ Δ' αἰῶνος πιθανῶς, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ένδυμάτων ἀναφέρονται καὶ βρακία (Nicole Les papyrus de Genève ἀρ. 80 στ. 6).

3) Περιστερόπουλα βρακάτα (Ἱεροφίλου σοφιστοῦ περὶ τροφῶν κύκλος ἐν Notices et extraits des manuscrits τ. XI μέρ. 2 σ. 193).

4) Νικηφόρ. Γρηγορ. ΑΖ' 2 ἐν Notices et extr. des manuscrits τ. XVIII μέρ. 2 σ. 26. 28. Ὁρθῶς ὁ ἐκδότης παρατηρεῖ ὅτι περσικὴν ἢ μηδικὴν στολὴν λέγων ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τὴν τουρκικὴν, λατινικὴν δὲ τὴν τῶν λατινικῶν ἐθνῶν τῆς δύσεως, γοθρικὴν δὲ τὴν τῶν Γερμανῶν ἢ τῶν Οὐγγρων, καὶ ὅτι Τριβαλλοὺς καὶ Μυσοὺς καὶ Παίονας ἀναμαρτυρεῖ τοὺς Σέρβους, τοὺς Βουλγάρους καὶ πιθανῶς τοὺς Βλάχους.

choque tant la susceptibilité de notre auteur, était *sans doute* le pantalon bouffant et ample (dont les orientaux ont donné la mode à l'Europe) car les *braccæ*, malgré certaine ressemblance, diffèrent essentiellement du pantalon orientale par l'«étroitesse»¹⁾. Ἄλλ' ἡ ἐρμηνεία αὕτη εἶναι ἀπλή εἰκασία, οὐδαμοῦ στηριζομένη· ἡ φράσις δὲ «τὸ σῶμα πᾶν ἐσταλμένον» ἐμφαίνει μᾶλλον ὅτι πρόκειται περὶ τελείας ἐνδυμασίας ἀνατολικῆς, οἷα λ.χ. τὰ καβάδια καὶ ὄχι περὶ μέρους μόνον αὐτῆς.

Ὅθεν καὶ ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Γρηγορά οὐδόλως βεβαιοῦται, ἂν ἡ βράκα ἦτο σύνηθες καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐνδυμα. Ἡ ἐπικράτησις δ' ὅμως τοῦ ἐνδύματος τούτου ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας καὶ κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὰς νήσους καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον (προπάντων εἰς τὰς πόλεις) εἶναι ἐνδειξις, ὅτι καὶ εἰς τὸν βυζαντινὸν κόσμον ἦτο ἴσως γνωστή. Ἀλλὰ μέχρις ὅτου εὑρεθῶσι μαρτυρίαι ῥηταὶ ἢ μνημεῖα τῆς τέχνης, ἐξ ὧν τοῦτο νὰ βεβαιωθῆ, ὀφείλομεν νὰ ἐπέχωμεν περὶ τοῦ ζητήματος.

Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐνδύματος τούτου ἐν Κρήτῃ, ὁ Κ. πιστεύει ὅτι καὶ «πρὸ τοῦ Μίνωος ὑπῆρχεν ἐν Κρήτῃ βράκα», ὡς μαρτυροῦσιν αἱ σωζόμεναι ἀρχαιότητες. Ταῦτα βεβαίως δὲν δύνανται νὰ ὑποστηριχθῶσι σοβαρῶς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τῆς λάρνακος τῆς ἁγίας Τριάδος, τοῦ σπουδαιστάτου τούτου μνημείου τῆς προϊστορικῆς Κρήτης, ἀπεικονίζονται ἄνδρες καὶ γυναῖκες φέρουσαι ἐνδυμα, τὸ ὁποῖον ἐπιπόλαιον, παρατηρητῆς ἠδύνατο νὰ ὑπολάβῃ ὡς θυλακοειδῆ βράκαν. Ἀλλὰ τὸ ἐνδυμα τοῦτο ἀνεγνώρισεν εὐστοχώτατα ἔμπροσθέν ὀλίγου δημοσιεύσας τὸ μνημεῖον Ἰταλὸς ἀρχαιολόγος Raffaele και ἀπέδειξεν ὅτι εἶναι βραχεῖα δερματῖνη ἐσθῆς, λευκῆ μετ' ἐρυθρῶν μαλλίων²⁾.

Καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαιότητος φαίνεται πιστεύων ὁ Κ. ὅτι οἱ Κρητῆτες ἐφόρουσαν βράκας, συνάγει δὲ τοῦτο διὰ περιέργου συλλογισμοῦ. Οἱ Λύκιοι, λέγει, ἦσαν Κρητῆτες, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον Α', 173. Ζ', 92 (ὁ Ἡρόδοτος δὲν λέγει τοῦτο, ἀλλ' ὅτι κατήγοντο ἐκ Κρήτης)· ἀλλ' οἱ Λύκιοι ἐφόρουσαν ἀναξυρίδας, ἦτοι παραπλησίαν τῇ βράκῃ ἀμφίεσιν· ὅθεν καὶ οἱ Κρητῆτες. Ἐπειτα κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους παρέλαβον τὰς βράκας παρὰ τῶν Ρωμαίων καὶ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους παρὰ τῶν σταυροφόρων.

Διὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἀκολουθεῖ τὴν μόνην ὀρθὴν μέθοδον, ἐξετάζων τὰς μαρτυρίας συγγραφέων. Ἀναφέρει δὲ πρὸς βεβαίωσιν τῆς βρακοφορίας τῶν Κρητῶν διὰ τὸ 1570 τοὺς «Κρητικοὺς γάμους», διὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τὰς μαρτυρίας τοῦ Tournefort καὶ τοῦ Dapper, καὶ διὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βρουζέν (ἀγνώστου εἰς ἐμέ³⁾).

1) Αὐτ. σ. 126 σημ. 43.

2) Monumenti dei Lincei τ. XIX σ. 18—24. Πρὸς καὶ Σανθουδίδου Ὁ κρητικὸς πολιτισμὸς, Ἀθ. 1904 σ. 102—103 (Ἀθηνᾶς τ. ΙΓ'), ὅστις χάριν σαφηνείας λέγει ὅτι ἡ λευκὴ στοργγύλη κάτω ἐσθῆς τῆς γυναικὸς εἶναι «ἐν σχήματι σημερινῆς κρητικῆς βράκας» καὶ ὅτι αἱ λευκαὶ ἐσθῆτες τῶν νέων εἶναι «βρακοειδεῖς».

3) Ὑπὸ τὴν ἐλληνικὴν ταύτην μεταγραφὴν Βρουζέν εἶναι δύσκολον νὰ διακριθῆ τί ὄνομα

Καί οί μὲν «Κρητικοὶ γάμοι» (εἶναι δ' οὗτοι τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σπ. Ζαμπελίου, γραφέν τῷ 1871) δὲν εἶναι βεβαίως πηγὴ εἰδήσεων διὰ τὸν 15' αἰῶνα. Ὁ δὲ Δάππερ, ὅστις δὲν περιέγραψε τὴν Κρήτην κατὰ τὸ 1706, ὡς λέγει ὁ Κ., ἀλλ' εἶναι παλαιότερος¹⁾, μαρτυρεῖ μᾶλλον ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐπεσκέφθη τὴν Κρήτην, οἱ Σφακιανοὶ τοῦλάχιστον (περὶ τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἄλλων Κρητῶν δὲν κάμνει λόγον), ἐφόρου ἐνδυμα διάφορον τῆς βράκας· καὶ ὁ Κρῆς μεταφραστὴς τοῦ περὶ Κρήτης μέρους τῆς περιηγήσεως αὐτοῦ παρατηρεῖ ὅτι σήμερον «καὶ κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος τῆς ἐνδυμασίας εἶναι μεγάλη διαφορὰ, ἐπειδὴ (οἱ Σφακιανοὶ) ἐνδύονται ἤδη, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ Κρηῖτες καὶ οἱ λοιποὶ νησιῶται»²⁾.

Διὰ τῆς συναγωγῆς καὶ ἐξετάσεως τῶν παλαιότερων μαρτυριῶν περὶ τοῦ κρητικοῦ ἐνδύματος θὰ δυνηθῶμεν ἀσφαλῶς νὰ μάθωμεν τὴν προέλευσιν καὶ τοὺς χρόνους τῆς ἐπικρατήσεως τῆς βράκας ἐν τῇ νήσῳ. Ὅπως δὲ παράσχωμεν συμβολὴν τινα εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος, καταγράφομεν ὡδε ὅσας εἰδήσεις ἐκ προχείρου ἐρεῦνης ἠδυνήθημεν νὰ περισυναγάγωμεν.

Εἰς τὰς ἀτυνομικὰς διατάξεις τῆς βενετικῆς διοικήσεως τῆς Κρήτης τοῦ 1339, τὰς σκοπούσας τὴν περιστολὴν τῆς πολυτελείας ἐν τῇ ἐνδυμασίᾳ, οὐδὲν ἀναφέρεται τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν βράκαν³⁾.

Μεταξὺ τῶν ἐξήκοντα προσωπογραφικῶν Κρητῶν, τὰς ὁποίας ἐκ κρητικῶν ἐκκλησιῶν τοῦ 14' μέχρι τοῦ 15' αἰῶνος ἠνεγράψεν ὁ Γερόλα⁴⁾, ἀπεικονιζομένων μὲ ποικιλωτάτας ἀμφιέσεις, εἰς μίαν ἔκαστος ἔχει Κρητὸς βρακοφόρου.

Ἐν κρητικῶν συμβολαίῳ τοῦ 1487⁵⁾ μισθώσεως ὑπηρετοῦ ὁ κῆρυξ ὑπόσχεται νὰ δίδῃ εἰς τὸν ὑπηρέτην κατ' ἔτος πλῆν τοῦ εἰς μετρητὰ μισθοῦ καὶ ἐνδύματα ἓνα γαμπᾶν, μίαν ῥασσογουνέλλα, ἓν ζουπόνι λινόν, ἓν ζεῦγος ὑποδημάτων καὶ δύο ὑποκάμισα⁶⁾.

Εἰς τὴν Ἀφήγησιν τοῦ Κρητὸς στιχουργοῦ τοῦ 15' αἰῶνος Σαχλίκη ἀπαντᾷ ἡ λέξις *κουρσοβάδι*, ἣτις, ὡς ὁ ἐκδότης Παπαδημητρίου εἰκάζει, σημαίνει τὴν βράκαν⁷⁾. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀπλή εἰκασία.

Ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ 15' αἰῶνος ἐπισκεφθεὶς τὴν Κρήτην Belon ἐδημοσίευσε περιγραφὴν τῆς κρητικῆς ἀνδρικῆς ἐνδυμασίας μετ' εἰκόνος⁸⁾. Ἀποτελεῖται αὕτη ἀπὸ λευκὸν χιτῶνα (*πουκαμίσα*), ζωννύμενον διὰ πλατείας δερμα-

ὑποκρύπτεται, ἀφοῦ μάλιστα οὐδὲ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου, οὐδ' ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει, ἀναφέρεται.

1) Τὸ φλαμανδικὸν πρωτότυπον τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ ἐξεδόθη ἐν Ἀμστελοδάμῳ τῷ 1688, ἡ δὲ γαλλικὴ μετάφρασις τούτου ἐν Χάγγῃ καὶ Ἀμστελοδάμῳ τῷ 1703.

2) Δάππερ Ἀκριδῆς περιγραφὴ τῆς Κρήτης, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Μ. Βερνάρδου, Ἄθ. 1836 σ. 239.

3) J. Jegerlehner ἐν Byzant. Zeitschrift 1901 σ. 464—6.

4) G. Gerola Monumenti Veneti nell' Isola di Creta, Venez. 1905—1908.

5) Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθ. τ. 7' σ. 656.

6) Στεφάνου Σαχλίκη Ἀφήγησις παράξενος, ἐκδ. Συν. Παπαδημητρίου, Odessa 1896 σ. 186 σ. 22. Βλ. καὶ σ. 146—7.

7) Belon Les observations de plusieurs singlaritez, 1555 κσφ. 20 φ. 38.

τίνης ζώνης, ἐχούσης πρὸς τὰ ἔμπροσθεν πλατὺν κόμβον· καὶ ἀπὸ ὑποδήματα ὑψηλά, φθάνοντα μέχρι τῆς ζώνης, εἰς ἣν προσδέονται· ὁ ἀπεικονιζόμενος κρατεῖ τόξον, φέρει δ' ἐπὶ τοῦ ὤμου φαρέτραν πλήρη βελῶν, καὶ εἰς τὸ πλευρὸν ἔχει πήραν¹⁾. Τὴν αὐτὴν περιγραφὴν τῆς ἐνδυμασίας εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ Δάππερ.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὄχι μόνον ἡ βράκα δὲν διετέλεσεν « ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων τὸ γραφικὸν τῶν Κρητῶν ἐνδυμα », ὡς φρονεῖ ὁ Κ., ἀλλὰ τὸ ὑπάρχον πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως τοῦ 1669 δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς Κρήτας.

ΟΙ ΔΙΚΗΓΟΡΟΙ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ *

Στ. Ξανθουδίδου Ὁ ποιητὴς Σαχλίκης καὶ οἱ δικηγόροι Κρήτης πρὸ πέντε αἰώνων. (Ἐν τῷ περιοδικῷ Παναθηναίᾳ Ἔτος Θ' 1909 τ. ΙΗ' σ. 177—180).

Μετὰ βραχεῖαν εἰσαγωγὴν περὶ τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ Στεφάνου Σαχλίκη, καὶ τοῦ βίου τῶν Κρητῶν, μάλιστα τῶν χωρικῶν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα, ὡς παραστατικώτατα διαγράφεται εἰς τὴν « Παράξενον ἀφήγησιν » τοῦ ποιητοῦ, ὁ Ξανθουδίδης ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀφήγησει εἰδήσεων περὶ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος ὑπὸ τοῦ Σαχλίκη ἀπήρτισε πλήρη καὶ ἐναργῆ εἰκόνα τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔθους τῶν ἐν Κρήτῃ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δικηγόρων (ἀβυσσάτων ἢ ἀβουγαδῶν). Παισιότατος γνώστης καὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κρητικοῦ ἔθους, ὁ Ξανθουδίδης δὲν περιωρίσθη εἰς ἀπλὴν τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ποιήματος, ὅπου παραθέτει ταῦτα, ἀντιγραφὴν ἐκ τῆς καλλίστης ἐκδόσεως τοῦ Συνόδη Παπαδημητρίου (ἐν Ὁδησῶ 1896), ἀλλ' ἐπήνεγκε καὶ οὐκ ὀλίγας διορθώσεις καὶ μεταβολάς. Ταύτας δέ, γράφων χάριν τῶν πολλῶν, δὲν ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ δηλώσῃ, ἀλλὰ φαίνονται μόνον ὅταν παραβληθῶσι τὰ ἐν τοῖς Παναθηναίοις ἀποσπασματα πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Παπαδημητρίου ἐκδοθὲν κείμενον. Τινὲς τῶν διορθώσεων εἶναι εὐστοχώταται· ὡς λ. χ. στ. 305: « καὶ ὡσάν < ἀρχὴν > ἐμπῆ κανεῖς νὰ πᾶ νὰ ταξιδεύσῃ » — παρὰ Ξ.: « Κι' ὡσάν τε (= καὶ ὡσάν ὅταν) πρωτομπῆ κανεῖς νὰ πᾶ νὰ ταξιδέψῃ ». Στ. 332 « δίδε [Χειρ. δίδη] καὶ δόσια νὰ ἀγαπᾶ » (Παπαδ.) « λίτες (= δίκας) καὶ δόσια νὰ γαπᾶ » (Ξ.).

Ὅφειλομεν δ' ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ σύστημα, ὅπερ ἀκολουθεῖ ὁ Ξανθουδίδης εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου τοῦ Σαχλίκη, ζητῶν νὰ προσαρμόσῃ αὐτὸ ἐν πᾶσι πρὸς τὸ σημερινὸν κρητικὸν ἰδίωμα, δὲν δύναται νὰ τύχῃ ἀμερίστου ἐπιδοκιμασίας. Οἱ ἐκδόται δημῶδων μεσαιωνικῶν κειμένων δὲν πρέπει νὰ παρεκκλίνωσι τοῦ θεμελιώδους κρητικοῦ κανόνος, καθ' ὃν ἐν

1) Τόξον ὡς ὄπλον τῶν Κρητῶν ἀναφέρεται μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (Jeanparaki Ἔθματα κρητικά σ. 7. ἀρ. 10). Καὶ ὁ Δάππερ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος κυριώτατον ὄπλον τῶν Σφακιωτῶν ἀναφέρει τὸ τόξον.

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1910 τ. Β' σ. 133—6.

τῇ ἐκδόσει ἐπιζητεῖται ἢ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου ὡς ἐγγραφή ὑπὸ τοῦ συγγραφέως. Ὅθεν ἡ μεταβολὴ τῶν ἐν τῇ χειρογράφῳ τοῦ Σαχλίκη τύπων ὅσοι δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὸ σημερινὸν κρητικὸν ἰδίωμα δὲν εἶναι πάντοτε ἀναμφισβητήτως ἀναγκαῖα· διότι πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιοι πρῶτον μὲν ὅτι οἱ σημερινοὶ τύποι ἦσαν ἐν χρήσει καὶ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα καὶ δεῦτερον ὅτι δὲν μετέβαλεν αὐτοὺς σκοπίμως ὁ ποιητὴς ὁ ἴδιος. Τοιαῦτα δὲ σκόπιμοι μεταβολαὶ ἐν δημοτικοῖς κειμένοις εἶναι συνηθέσταται καὶ σπανίως ἐν αὐτοῖς παρατηρεῖται πλήρης συμφωνία τοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὸν προφορικόν. Προέρχονται δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ μεταβολαὶ αὗται ἐκ τῆς ἐπηρείας τοῦ σχολείου. Ὁ Σαχλίκης, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος, ἐφοίτησεν εἰς τὸ σχολεῖον μέχρι τῆς μεираκικῆς ἡλικίας, καὶ δὲν φαίνεται παράδοξον ὅτι ἄλλους μὲν τύπους τῆς δημῶδους ἀνεπιγνώστως μετέβαλλε κατὰ τὰ σχολικὰ διδάγματα, ἄλλους δ' ἐξ ἀμαθείας διέφθειρεν, ὑπολαμβάνων ὅτι διορθώνει αὐτούς. Ἐν τῇ χειρογράφῳ ἀπαντῶμεν χαρακτηριστικώτατα δείγματα τῆς ἡμιμαθείας τοῦ ποιητοῦ, τὰ ὅποια διὰ τῶν διορθώσεων του ἐξηφάνισεν ὁ Ξανθουδίδης. Οὕτω λ. χ. γράφει *νάπιης* (στ. 327), *νάπιες* (στ. 306. 307), *νά πέπιη* (στ. 361), ἄτινα ὁ Ξ. ἀνευ ἀνάγκης διορθώνει *ναύτης*, *ναῦτες*, *νά πέφιη*· μὴ δὲν συνέδη ν' ἀκούσῃ καὶ σήμερον ἀκόμη ἀπὸ τὸ στόμα ἡμιμαθῶν παραπλησίους τύπους· νομίζοντες οὗτοι ὅτι ὁ φθόγγος *π* προήλθεν ἐκ χυδαίας παραφθορᾶς τοῦ *π* δὲν λέγουσι πολλάκις *πιηνόν* (*πιηνός*), *ἀπίης* (*αὐτός*), κττ.· Ἐπίσης δὲν φαίνονται ἀναγκαῖαι αἱ διορθώσεις λέξεων ἐκ ἀκαιρέσεως ἢ ἀποκοπῆς συλλαβῶν πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου· οἷον αἱ στίχοι εἶναι καὶ ἐπιφρασιν μόνον ὑπέρμετροι, ἀποκαθίσταται δὲ τὸ μέτρον διὰ τῆς συνιζήσεως, ἣτις οὐδὲ κἂν νὰ δηλωθῇ εἶναι ἀναγκαῖον· οὕτω *πείπιη* εἶναι ἢ διορθωσις τοῦ *νά ἀγαπᾶ* εἰς *νά γαπᾶ*, τοῦ καὶ *ἐπαιρηε* (στ. 299) εἰς *κ' ἐπαιρηε* καὶ πολλῶν ἄλλων τοιούτων. Τινῶν διορθώσεων πάλιν δὲν εἶναι εὐκολον νὰ διαγνωσθῇ ὁ λόγος. Οὕτω λ. χ. ἐντὶ τὸ *καλὸν σακκοῦλιν* (στ. 291) διορθώνει ὁ Ξ. *καλὸ σακκοῦλι*, τὴν λέξιν *πλήρωμα* πολλάκις γράφει *πλήρωμαν* καὶ ἐν στ. 324 ἀφήνει ὡς ἔχει ὀρθῶς ἐν τῇ χειρογράφῳ *πλήρωμα*. Τὸν στ. 309 : «καὶ ἐκεῖνοι ποῦ εἶναι ἀμάθητοι κοίτονται σκοτισμένοι» (*ναυτιῶντες*) διορθώνει : «καὶ κείνοι ποῦ ναι ἀμάθητοι κάθονται σκοτισμένοι». Καὶ τὸν στ. 310 : «καὶ ἐγὼ ἔστεκα καὶ θεῶρουν τους, ὡσάν ξένον παραμῦθιν» διορθώνει «κ' ἐγὼ στεκα καὶ θῶρουν τους καὶ τοὺς ἐσυντηροῦσα». Ἀλλὰ διὰ τῆς τολμηροτάτης καὶ ὀλως περιττῆς ταύτης διορθώσεως ἐξωδέλισε δημῶδη παροιμιακὴν ἔκφρασιν, τῆς ὁποίας τὴν χρῆσιν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μαρτυρεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ στίχος τοῦ Σαχλίκη. Ἐν τῷ ἀνεκδότῳ μέρει τῆς ἐμῆς συλλογῆς τῶν Παροιμιῶν ἔχω καταγράψῃ ταύτην ὡς μεσαιωνικὴν ἐκ τοῦ Σαχλίκη (λ. παραμῦθι 10). Ὅτι δὲ δὲν εἶναι αὐθαίρετος εἰκασία ὁ χαρακτηρισμὸς ὡς παροιμιῶδους φράσεως τοῦ ἡμιστιχίου τούτου τοῦ Σαχλίκη μαρτυροῦσι σημεριναὶ παροιμίαι ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ μου λ. παραμῦθι 3 : «Γιὰ ψέματα μοῦ φαίνεται, γιὰ ξένο παραμῦθι» (Κεφαλληνίας παρὰ Σπ. Παγώνη) καὶ ἀρ. 4 : «Κάθ' τ' σάν ξένο παραμῦθ'» (Τήνου παρ' Ἀδ. Ἀδαμαντίου).

ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΘΕΡΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΠΟΡΑΣ *

Τ'ἀγροτικά ἔθιμα τοῦ θερισμοῦ καὶ τῆς σποράς, ἂν καὶ πολλὴν ἔχουσι σπουδαιότητα τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος ἔχοντα τὴν προέλευσιν καὶ εἰς ἰδέας καὶ παραστάσεις πρωτογενεῖς καὶ ἀξέστους βρασιζόμενα, δὲν ἠξιώθησαν παρ' ἡμῖν τῆς προσηκούσης προσοχῆς. Σποράδην μόνον εὐρίσκονται δημοσιευμένοι ἀτελεῖς τινες περὶ τούτων εἰδήσεις, περὶ ὧν κατωτέρω θὰ διαλάβωμεν διὰ βραχέων. Ὅθεν πολλὰς χάριτας ὀφείλομεν εἰς τὸν Ἐπιμελητὴν τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Εὐαγγελίδην, ὁ ὅποιος κατὰ τὴν διαμονὴν του ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ παρατηρήσας περιέγραψε πιστῶς τοιαῦτα ἔθιμα, καὶ προθύμως δημοσιεύομεν τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ, ἐλπίζοντες ὅτι αὕτη θὰ παράσχη ἀφορμὴν καὶ εἰς ἄλλους τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν νὰ μᾶς ἀποστείλωσιν ὁμοίαις ἀνακοινώσεις ἐκ διαφόρων ἐλληνικῶν τόπων ¹⁾.

*) Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1912 τ. Γ' σ. 676—682.

1) Ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ κ. Δ. Εὐαγγελίδου, δημοσιευθεῖσα αὐτ. σ. 675 κέ., ἔχει οὕτω : «*Συνήθια τοῦ θερού καὶ τῆς σποράς (Ἐπίδαυρος, δῆμον Ἀσκληπείου).* Ὅταν ἀποθερίσουν, ἀφήνουν ἰσὲς μιά ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ ἕνα κρημνὸν τετράγωνον ἀθέριγον καὶ ἔχουν τὸ συνήθιον νὰν τὸ σταυροῦν. Στέκονται ἰσὲς τὴν ἄκρην ἄκρες τοῦ τετραγώνου τέσσαρις σταχυολόγοι, ἄντρες, κ' ἐκεῖνος ποῦ τὸ σταυροῦν πᾶσι. Ἐνας σταχυολόγος ἀρχινᾷ καὶ κόβει πρῶτα μιά γραμμὴ ἀπὸ τῆς μιάς ἄκρης ἀπὸ τῆς ἄλλης καὶ πᾶσι θερίζοντας ἰσὲς τὴν ἄλλην κ' ἔτσι οἱ θερισμένοι ἀράδας εἶναι ὡς σταχυολογία καὶ τὰ στάχυα τὰ κᾶνουν ἔρα χροιά καὶ τὸ λένε ἀρατῆ καὶ λένε πῶς εἶναι ἰσὲς ἀρατῆ καὶ τὰ κᾶνουν ἔρα ἄρχινᾷν τὸ θέρο, ξουρίζονται καὶ κόβουν τὰ μαλλιά τους καὶ ὅσο νὰ τελειώσουν δὲ ματαξουρίζονται. Μονάχα ἅμα κόβουν τὸ σταυρὸν, πᾶσι τὴν τὴν γένεια τ' ἀφαντικοῦ, τότες κ' αὐτοὶ ξουρίζονται.

Ἄμα κᾶνουν τὸ σταυρὸν οἱ ἄλλοι τέσσαρις σταχυολόγοι ἀπαύουν ὅλοι ἀντάμα τὸν ἀφαντικὸν καὶ τὸν σηκώνουν ψηλά φωνάζοντα : τάξε ! τάξε ! κ' ὁ ἀφαντικὸς τάζει εἴτε μιά κόττα εἴτε κρασί εἴτε ὅ τι ἄλλο θέλει.

Κεῖνη τῆς χερᾶδα λοιπὸν ποῦ κόψανε τὴν πᾶν ἰσὲς τὸ σπῆτι καὶ τὴν κρημᾶν ἰσὲς μιά γωνία ἢ ἰσὲς τὸ κεντρί (τὸ μεσοχώρι, τὸ μεσότοιχο.—Ἐ τὸ Ἀδάμι, ἕνα χωριὸ τοῦ δήμου Ἀσκληπείου, τὸ κεντρί τὸ λένε ἀρατῆ) τοῦ σπιτιοῦ ὡς ἰσὲς τὴν παραμονὴν τοῦ Σταυροῦ. Τότες, τίς 13 τοῦ Τρυγητῆ στουμπᾶνε τῆς χερᾶδα καὶ τὸ στάρι τὸ βαίνουν με μιά πετσέτα καὶ τὸ λένε μαζί βαγιούλι. Τὸ πρῶτ τοῦ Σταυροῦ καθεμιά νοικοκυρά με τὸ βαγιούλι τῆς σημαδεμένο γιὰ νὰν τὸ γνωρίζῃ ἀπὸ τῶν ἄλλωνῶν πᾶσι ἰσὲς τὴν ἐκκλησιᾶ καὶ τὸ βαίνει μέσα ἰσὲς ἕνα πανέρι μπροστὰ ἰσὲς τὸν ἅγιον δῆμον. Ἄμα τὸ βλογῆσῃ ὁ παπᾶς, τὸ παίρνουν καὶ τὸ ἀνακατεύουν με τὸ σπόρο. Κεῖνη τὴν ἡμέρα ποῦ θὰ σπείρουν κατόπι, βαίνουν μέσα ἰσὲς τὸ σακκὶ τὸ σπόρο ἕνα ρόιδο ἀλάκρο καὶ πρῶτ πρῶτ, γιὰ νὰ μὴν κᾶνουν κακὸ ἀπάντημα, πᾶν ἰσὲς τὸ χωράφι. Ζεῦουν τὰ βόιδια καὶ πρὶν ἀρχινήσουν τὸ σπόρο παίρνουν τὸ ρόιδο καὶ τὸ βαρᾶν ἀπάνω ἰσὲς τὸ ἐνὶ τοῦ ἀλειτριοῦ (τὴν ὕνιν), ἀνακατεύουν κάμποσα σπειριά ρόιδο με τὸ σπόρο ἰσὲς τὴν ποδιά τους καὶ τὸν πετᾶνε λέγοντα : καλὰ μπερκέτια ! Ἄμα ρῆξουν μιά σποριά δηλ. ἕνα στράμμα, κάθονται καὶ τρῶνε τ' ἄλλο ρόιδο κ' εὐκλειῶνται.

Ὅταν φύγῃ ὁ ζευγολάτης καὶ πᾶσι ἰσὲς τὸ χωράφι γιὰ τὸ σπόρο, ἡ νοικοκυρά τὸ παρατηρᾷ ποιὸς θὰ ρθῇ ἰσὲς τὸ σπῆτι κεῖνη τὴν ἡμέρα καὶ τὸν καλοκαρτερᾷ, κόβει ρόιδα, βαίνει σταφίδα, τραγάλια καὶ ἐκεῖνος εὐκλειᾷται καὶ λέει : χρόνια πολλὰ, καλὰ μπερκέτια, χίλια κουδέλια ἢ χίλια μῦδια.

Τὴν ἴδια τὴν ἡμέρα ποῦ βγαίνουν ἰσὲς τὸ σπόρο δὲ δίνουνε τίποτες ὄξω ἀπὸ τὸ σπῆτι,

Αί ἐν Ἐπιδαύρῳ συνήθειαι ἀναφέρονται προπάντων εἰς τὰ τελευταῖα δράγματα τῶν σταχύων, ἐξ ὧν κατασκευάζουσι δέσμηγν καλουμένην σταυρόν. Παρόμοιαι συνήθειαι ἐπικρατοῦσι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Λέσβῳ ἐκ τῶν πρώτων σταχύων πλέκουσι δέσμηγν (ψάθην), τὴν ὁποίαν ἀναρτῶσιν εἰς τὰ εἰκονίσματα¹⁾. Ἐν Ῥόδῳ μετὰ τὸ πέρας τοῦ θερισμοῦ «ἕκαστος γεωργὸς ἐκλέγων δέσμηγν ἐκλεκτῶν σταχύων ἀναρτᾷ ταύτην εἰς τὴν μεγάλην δοκὸν τῆς οἰκίας, τὴν συγκρατοῦσαν τὰς λοιπὰς δοκούς» (μεσιά)²⁾. Ἐν Κῷ ὁμοίως κατασκευάζουσι δέσμηγν ἢ πλέκουσι πλεξίδας ἐκ σταχύων σίτου ἢ κριθῆς καὶ τὰς ἀναρτῶσιν εἰς τὰ εἰκονοστάσια ὡς ἀγιοτικά³⁾ (ὡς ἔχοντα δηλ. θρησκευτικὸν χαρακτήρα, ὡς καθιερωμένα).

Τὸ πέρας τοῦ θερισμοῦ καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις λαοῖς ἐπιστέφεται διὰ παραπλησίων ποικιλιωτάτων τελετῶν, τῶν ὁποίων πλουσίαν συναγωγὴν ἀπεταμίευσεν ὁ W. Mannhardt. Πολλαχοῦ εἰς τὴν τελευταίαν ἄμαξαν τῆς συγκομιδῆς τοῦ νέου καρποῦ ἐπιτίθεται ὁ λεγόμενος Μάϊος τοῦ θερισμοῦ, τοῦτεστι δένδρον ἢ κλάδος δένδρου, κοσμούμενος προπάντων μὲ στάχυς καὶ ταινίας· οὗτος φέρεται εἰς τὴν οἰκίαν, στήνεται εἰς τὴν στέγην ἢ εἰς τὴν καπνοδόχον ἢ εἰς τὸν σιτοβολῶνα καὶ ἀφήνεται ἐκεῖ ὀλόκληρον τὸ ἔτος⁴⁾. Ἐνιαχοῦ τῆς Ῥωσίας ἀντὶ τῶν τελευταίων οἱ πρώτοι ἀμηθέντες στάχυες (ὡς ἐν Λέσβῳ) θεωροῦνται ἱεροί. Αὐτὴ ἡ οἰκοδόμησις τοὺς θερίζει, τοὺς φέρει εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τοὺς θέτει παρὰ τὰς ἀγίας εἰκόνας, γίνεται δὲ χρήσις αὐτῶν, ὡς ἐν Ἐπιδαύρῳ, καὶ εἰς τὴν σπορὰν διότι οἱ στάχυες οὗτοι ἀλωνίζονται χωριστά, καὶ τινες τῶν κόκκων αὐτῶν ἀναμιγρῶνται μὲ τοὺς κόκκους τῆς προσεχούς σπορᾶς⁵⁾.

Ὡς βάσις τῶν συνηθειῶν τούτων κατὰ εἴκασεν ὁ Mannhardt, ὑπόκειται ἡ παράστασις, ὅτι ὁ δαίμων τοῦ αἵτου, ἐκδιωκόμενος ἐκ τῶν τελευταίων θερισθέντων ἢ ἀλωνισθέντων σταχύων, παραμένει καθ' ὅλον τὸν ἄλλον χρόνον εἰς τὸν σιτοβολῶνα, μὲ τὴν νέαν δὲ σπορὰν ἐπανέρχεται εἰς τοὺς ἀγρούς ὅπως ἐκ

κι' ὅσο νὰ τελειώσουν πάλι τὸ σπόρο δὲ δίνουν φωτιὰ ὄξω, γιατί, λέει, βγαίνει τὸ στάρι θαυλίτη. Αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ συνήθια ποῦ τὰ χουν οὐλον τὸν καιρό, ὅπως ὅταν τὸ βράδυ θῶσουν καρβέλι ὄξω, δὲν τὸ δίνουν ἀλάκερο, ἀλλὰ κόβουσι μιὰ μπουκιά καὶ τὴ βάλουν πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα ἢ τὸν παραστάτη ἢ ἢ τὶς τέμπλες (Τέμπλες εἶναι πῆγες ἀπὸ πελεκημένη βένια (δέντρο) ποῦ τὶς βάλουν ἢ τὴ σκεπὴ κάτω ἀπὸ τὰ κεραμίδια. Κι' ἀφοῦ τὸ ἦψεν ὁ λόγος, ἄς ποῦμε ὅτι τὰ κεραμίδια ἐκεῖ ποῦ τρέχουν τὰ θεϊκὰ νερά (τὰ νερά τῆς βροχῆς) τὰ λένε ὁεῦτες (ὁ ὁεῦτης) καὶ ὅταν σταλάξῃ τὸ σπῆτι λένε πῶς κάπου εἶναι μιὰ ρέψα) ».

1) Rouse ἐν Folk-lore, London 1896 σ. 147 μετ' εἰκόνας. (Ὁ Rouse προσθεῖται ὅτι ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ ψάθα λέγεται σιτάρι). Georgeakis et Pineau le Folk-lore de Lesbos σ. 310 (ὅτι ἡ δέσμη τῶν σταχύων διατηρεῖται μέχρι τοῦ ἐπιόντος θέρους ἀνηρημένη παρὰ τὰ εἰκονίσματα).

2) Ῥοδιακὸν ἡμερολόγιον 1912, ἐν Ῥόδῳ σ. 226.

3) I. E. Ζαργάφτου Θαλύσια τῆς Κῷ, ἐν Σάμῳ 1906 σ. 37.

4) W. Mannhardt Wald- u. Feldkulte τ. I σ. 190 κέ.

5) Ralston Songs of the Russian People σ. 249 κέ.

νέου ἢ ζωοποιὸς δύνამις ἐπιδράσῃ εἰς τοὺς ἀναπλαστάνοντας στάχους ¹⁾). Παραλλαγαὶ δὲ τῆς παραστάσεως ταύτης εἶναι ὅτι εἰς τὸν θερίζομενον ἀγρὸν ἢ εἰς τὸ ἀλώνιον ὁ ξένος ἢ ὁ διαδάτης ἢ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος τοῦ ἀγροῦ ὑπολαμβάνονται ὡς προσιοποποιία τοῦ σίτου, ὡς ὁ δαίμων τοῦ σίτου· καὶ οἱ θερισταὶ προσποιούνται ὅτι θὰ τὸν μεταχειρισθοῦν ὡς αὐτὸν τοῦτον τὸν σίτον, ὅτι δηλ. θὰ τὸν θερίσουν, θὰ τὸν δέσουν καὶ θὰ τὸν ἀλωνίσουν ²⁾). Ὡς ἀρχαιότατον τύπον τῶν τοιούτων παραστάσεων ἀνεγνώρισεν εὐστόχως ὁ Mannhardt τὸν ἑλληνικὸν μῦθον περὶ τοῦ Λιτυέρσου καὶ τοῦ Ἑρακλέους, ὅστις ἦτο ἴσως ἡ μυθικὴ διάπλασις παρομοίων ἀγροτικῶν συνηθειῶν τῆς Φρυγίας.

Καὶ ἐν τῇ συνηθείᾳ τῆς Ἐπιδαύρου διαφαίνονται ἀμυδρῶς τὰ ἴχνη τῆς μυθικῆς παραστάσεως τοῦ Λιτυέρσου. Τὸν ἀθέρα τῶν σταχύων ταυτίζουσι πρὸς τὰ γένεια τοῦ δεσπότου, τοῦτον δὲ συλλαμβάνουσι οἱ θερισταὶ καὶ μετέωρον αἶροντες ἀπαιτοῦσι λύτρα. Πρὸς τὰ γένεια τοῦ ἰδιοκτῆτου ταυτίζουσι τοὺς στάχους καὶ ἐν Ῥωσίᾳ, ὅπου ἀφήνεται μικρὸν τεμάχιον τοῦ ἀγροῦ ἀθέριστον, ἐκ δὲ τῶν σταχύων κατασκευάζουσι πλέγμα, τὸ ὁποῖον καλεῖται ἢ πλεξιδα τῶν γενειῶν τοῦ Βόλου ³⁾). Ἄλλα δὲ ὅμοια ἔθιμα εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς συνταυτίσεως τοῦ ἰδιοκτῆτου ἢ διαδάτου πρὸς τὸν δαίμονα τοῦ σίτου. Ἐν τῇ καντονίᾳ Ζυρίχῃ τῆς Ἑλβετίας οἱ θερισταὶ περιδέουσι τὸν ἐρχόμενον ἢ διαβαίνοντα οἰκοκύρηγν τοῦ ἀγροῦ μὲ στάχους, ἐπίσης καὶ εἰς τὸν διερχόμενον ξένον θέτουσι βρόχον ἐκ σταχύων εἰς τὸν πλάγιον ἢ δένουσι αὐτὸν μὲ στάχυν ἀπὸ τὸ κομβίον τοῦ ἐνδύματός του καὶ ἐν τῇ κεντρικῇ ἢ δὲν πληρώσῃ λύτρα. Ἐν Νάσιנג τῆς Κέντρικῆς Γαουαρίας ἐν ὁμοίᾳ κατὰ τὸ ἀλώνισμα ὁ οἰκοκύρης οἱ ἐργάται ἐπιπίπτουσι κατ' αὐτοῦ, τὸν δένουσι μὲ στάχους καὶ τὸν κρατοῦν μέχρις ὅτου τοὺς κεράσῃ ζύθον. Ἐνισχὸς τοῦ Danzig ἂν τὴν πρώτην ἢ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ θερισμοῦ (πρὸ πάντων δὲ ταύτην) ἔλθῃ εἰς τὸν ἀγρὸν ὁ οἰκοκύρης ἢ ξένος, τὸν δένουσι μὲ στάχους ⁴⁾). Ἐν Anhalt ὅταν ὁ οἰκοκύρης ἢ εἰς τῶν οἰκείων του, ἢ ὁ ἐπιστάτης ἢ καὶ ξένος ἔλθῃ τὸ πρῶτον εἰς τὸν ἀγρὸν μετὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ θερισμοῦ, ἢ σύζυγος τοῦ ἀρχιεργάτου τὸν δένει μὲ στάχινον σχοινίον ἢ μὲ στέφανον σταχύων καὶ ἀνθέων, δηλ. δένει τὸ σχοινίον ἢ τὸν στέφανον εἰς τὸν βραχίονά του καὶ δέν τὸν λύνει, ἂν δὲν πληρώσῃ λύτρα ⁵⁾). Ἐν Κρακοβίᾳ τῆς Γαλικίας ὅταν μεταβῇ ὁ οἰκοκύρης εἰς τὸν ἀγρὸν του κατὰ τὸν θερισμόν, ἂν εἶναι ἄγαμος, θέτουσι τὰ ὠραιότερα τῶν κορασίων (τῶν ἐργατριῶν) βρόχον ἀπὸ στάχους εἰς τὸν λαιμόν του ⁶⁾). Ἐν Solör τῆς Νορβηγίας ὅστις ἠθέλεν ἔλθῃ εἰς τὸν ἀγρὸν, οἰκοκύρης ἢ ξένος, δένεται μ' ἓνα στάχυν καὶ πρέπει νὰ πληρώσῃ διὰ νὰ λυθῇ. Ἐν δὲ τῇ χώρᾳ τοῦ Soest ὁ

1) W. Mannhardt Mythologische Forschungen σ. 25 κέ.

2) Mannhardt αὐτ. σ. 44 κέ. Frazer the golden Bough² τ. II σ. 235 (μεταφρ. Toutain τ. III σ. 285).

3) Ralston ἐνθ. ἀν. σ. 251 παρὰ Frazer ἐνθ. ἀν. τ. II σ. 236.

4) Mannhardt Mythologische Forschungen σ. 33.

5) Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde 1897 σ. 153—4.

6) Mannhardt ἐνθ. ἀν. σ. 34.

οικοκύρης τὴν πρώτην φοράν ποῦ ἔλθῃ εἰς τὸν τόπον τῆς κατεργασίας τοῦ λιναρίου περιτυλίσσεται ὄλος μὲ λινάριον¹⁾). Ἐν Putanges τῆς Νορμανδίας δένουν τὸν οικοκύρην εἰς τὸ τελευταῖον δράγμα τῶν σταχύων. Πρὸς τοῦτο αἱ ἐργάτιδες ἐπιπίπτουν κατ' αὐτοῦ, τὸν ἀρπάζουν ἀπὸ τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας, τὸ ἄλλο σῶμα, τὸν ρίπτουν κατὰ γῆς καὶ τὸν ἐξαπλώνουν ἐπὶ τοῦ δράγματος τῶν σταχύων, ἔπειτα δὲ προσποιούνται ὅτι τὸν δένουν καὶ τοῦ ὀρίζουν τί φαγητὰ θὰ παραθέσῃ εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐργασίας. Μόνον δ' ὅταν δεχθῇ τὸν ἀφήγουν ἐλεύθερον²⁾).

Ἄξια πολλῆς προσοχῆς, μὴ παρατηρηθέντα ἀλλαχοῦ, εἶναι τῶν ἐθίμων τῆς Ἐπιδαύρου τὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἀναμίξεως τοῦ σίτου τοῦ τελευταίου δράγματος μετὰ τοῦ σπόρου, καθὼς καὶ τὸ τῶν καταχυσμάτων. Ὁ προσωποποιούμενος δαίμων τοῦ σίτου συνεχίζει τὴν ἐνέργειάν του εἰς τὴν νέαν βλάστησιν, δικαιωνιζόμενος διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν κόκκων τοῦ τελευταίου δράγματος, εἰς τοὺς ὁποίους πιστεύεται ὅτι ἐνοικεῖ, μετὰ τῶν κόκκων τῆς τελευταίας σπορᾶς. Ἡ δὲ συνήθεια τοῦ νὰ ραίνῃ διὰ καταχυσμάτων ἢ συζυγος τὸν γεωργὸν ἐπανερχόμενον ἐκ τῆς σπορᾶς μᾶς ὁδηγεῖ εἰς κατανόησιν τῆς ἐν ἀρχῇ ἐννοίας τῶν καταχυσμάτων. Ταῦτα γινώσκομεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐσυνήθιζον κατὰ τὴν πρώτην εἴσοδον τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συζύγου καὶ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν οἰκίαν νεωνήτου δούλου. Παρ' ἡμῖν δὲ σήμερον συνηθίζονται κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς βαπτίσεις. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ρωμαίοις, τοῖς Ἰουδαίοις καὶ πλείστοις ἄλλοις λαοῖς εἶναι ἐθίμον κοινότατον εἰς τὴν τελευτὴν τῶν γάμων³⁾. Τὸν αἰῶνα τοῦ ἐθίμου τῆς Ἐπιδαύρου μανθάνομεν ὅτι καὶ κατὰ τὴν σπορὰν συνηθίζονται τὰ καταχύσματα. Ὅθεν εὐλόγως διαλαμβάνεται ἢ υποθέσωμεν, ὅτι τὰ καταχύσματα δὲν εἶναι, ὡς εἶκασεν ὁ Samter⁴⁾, ἄσπαστος πρὸς ἐξιλασμόν τῶν δαιμόνων, καὶ ἀποτροπὴν τῆς ἐπιηρείας αὐτῶν ἀπὸ τῶν νεονύμφων καὶ τοῦ παιδίου, ἀλλὰ μᾶλλον πράξις τῆς συμπαθητικῆς μαγείας, σκοποῦσα τὴν εὐδωσίαν τῆς σπορᾶς ἐν ταῖς ἀγροτικαῖς ἐργασίαις, τὴν γονιμότητα τοῦ ἀνδρογόνου ἐν τοῖς γάμοις καὶ τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν παιδίων ἐν τῇ γεννήσει καὶ τῇ βαπτίσει. Ἡ γεωργικὴ ἐργασία τῆς σπορᾶς καὶ ἡ τῆς παιδοποιίας εἶναι ἐννοιαὶ συναφεῖς καὶ πολλάκις ταυτίζονται, μετὰ πολλῆς δὲ πιθανότητος ὁ Mannhardt⁵⁾ ὑπεστή-

1) Αὐτ. σ. 35—6.

2) *J. Lecur* Esquisses du bocage Normand, 1887 τ. II σ. 240 κέ. παρὰ *Fraser the golden Bough* τ. II σ. 282.

3) Βλ. συναγωγὴν τῶν μαρτυριῶν παρὰ *Mannhardt* ἐνθ. ἀν. σ. 354 κέ. Ἄλλας πλείστας μαρτυρίας ἔχομεν περισυλλέξῃ, τὰς ὁποίας κρίνομεν περιττόν ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα, διότι ὁ προσήκων τόπος αὐτῶν εἶναι ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν γαμηλίων ἐθίμων.

4) *E. Samter* Geburt, Hochzeit u. Tod, I, pz. 1911 σ. 171 κέ.

5) *Mannhardt* ἐνθ. ἀν. σ. 372. Τὴν γνώμην τούτου ἀσπάζεται καὶ ὁ *van Gennepe* ἐν *Revue de l'hist. des religions* 1910 τ. 62 σ. 205, 352 ἀντικρούων ἐπίσης τὴν γνώμην τοῦ Samter.

ρίζεν ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων ὁ συνειρμὸς τῶν ἰδεῶν τούτων ἦτο εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐναργής.

Ἐπάρχουσι καὶ ἄλλα τινὰ ἔθιμα ἑλληνικὰ κατὰ τὸν θερισμὸν ἐθιζόμενα, φέροντα ἐπίσης τύπον πολιᾶς ἀρχαιότητος, τὰ ὅποια ἐκ διαφόρων δημοσιευμάτων γινώσκωμεν. Ταῦτα δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον ἢ ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα, ὅπως συμπληρωθῶσι, βεβαιωθῆ δὲ καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας δι' ἀνακοινώσεων τῶν ἐταίρων τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας.

Τοιοῦτο εἶναι τὸ ἔθιμον τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς καταναλώσεως τοῦ ἐκ τοῦ νέου σίτου ἄρτου. Εἰς τὰ Λακκοθίκια τῆς Μακεδονίας ἐκ τῆς νέας ἐσοδείας τὸν Ἰούλιον κατασκευάζουν τὸν πρῶτον μέγαν καὶ λεπτόν, φέρουν δὲ τούτον αἱ γυναῖκες εἰς τὴν βρύσιν ἢ εἰς φρέαρ. Ἐκεῖ δὲ ἀφοῦ τὸν βρέξουν μὲ νερὸν τῆς βρύσης, τὸν διανέμουν εἰς τοὺς τυχαίως διαβαίνοντας ἐκεῖθεν. Ὁ ἄρτος οὗτος λέγεται τοιτζιρόκλικου, ἦτοι κολλίκι (ἀρχ. κόλλιξ) τοῦ τέττιγος¹⁾, ὅστις θεωρεῖται τρόπον τινὰ ὡς ἀφιερωμένος εἰς τὸν τέττιγα, ὅστις ὑποτίθεται διὰ τοῦ ἄσματος αὐτοῦ ζητῶν μοῖραν ἐκ τῆς συγκομιδῆς²⁾. Τὸ ἄσμα ἐρμηνεύεται ὡς ἐξῆς: «Λωνίζετε, θερίζετε | καὶ μένα κλίκι κάμετε, | καὶ ῥήξτε το ῥε τὴ βρύση | νὰ πάω νὰ τὸ πάρω, | νὰ κάτσω νὰ τὸ φάω | μαζὶ μὲ τὰ παιδιὰ μου | νὰ πέσω νὰ πεθάνω»³⁾.

Ἡ βρώσις τοῦ πρώτου ἄρτου συνδέεται παρὰ πλείους λαοὺς πρὸς μαγικὰς τελετάς· πολλαχοῦ ἐκ τοῦ τελευταίου ὄντος κατασκευάζεται πίττα, ἐπίστε ἀνθρωπόσχημος, τὴν ὁποίαν τρώγουσιν αἱ γυναῖκες⁴⁾. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ὁ πρῶτος ἐκ τῆς συγκομιδῆς γινόμενος ἄρτος ἐλάγετο θάουσιος⁵⁾ ἢ θαυσιός⁶⁾, καὶ αἱ εορταὶ τῶν ἀρχαίων, αἱ ἐκ τούτων ἔχουσαι τὰ ὀνόματα, πρῶτην ἀφετηρίαν εἶχον πιθανῶς τοιαύτας τελετάς. Περὶ μὲν τῶν Θαλυσίων εἶναι

1) Τοιτζιρος ὁ τέττιξ (ἴσως ἐκ τοῦ κουτσουλαχικοῦ τοιτζεαρς=ζώσιμον). Συνηθεστερα ἢ λ. τζιτζικας (σλοβ. τζούτζικα=μηλολόνη).

2) Γουσιόν ἢ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα σ. 47, ἐκ τούτου *Abbott Macedonian Folklore* σ. 60 καὶ ἐξ ἀνακοινώσεως πρὸς με I. Πρωτοῦ. — Ἡ παρὰ τὴν βρύσιν διανομὴ τοῦ ἄρτου ἴσως εἶναι λείψανον προσφορᾶς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρτου εἰς τὴν πηγὴν. Ἐπὶ ἄλλων περιστάσεων διατηρήθησαν παρ' ἡμῖν πολλὰ ἔθιμα προσφορῶν ἢ θυσίων εἰς πηγὰς καὶ φρέατα.

3) Γούσιος αὐτ. (Τὸ ἄσμα εἶναι παρεφθαρμένον διὰ γλωσσικῶν παραδιορθώσεων). Ἐν Ἰδρούντι τὸ ἄσμα τοῦ τέττιγος ἀναφέρει τὰς αὐτὰς γεωργικὰς ἐργασίας χωρὶς τὴν αἴτησιν τοῦ ἄρτου: «Θερίετε τσαὶ ἀλωνίζετε, | τί ὁ χειμῶνας ἔρχεται». (*Morosi* ἐν *Archivio glottologico italiano* 1870 σ. 96). Ἐν Στενημάχῳ τὸ ἄσμα τῆς χελιδόνος περιέχει τοιαύτην αἴτησιν, ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν ἔχει αὕτη πρὸς τὸν θερισμὸν ἢ χελιδῶν ἐρχομένη τὴν ἀνοιξὴν πρὸ τοῦ Πάσχα ὑποτίθεται ζητοῦσα μέρος τῶν κατασκευαζομένων διὰ τὴν εορτὴν ἄρτων: «Ζυμώνετε καὶ πλάνετε | καὶ μένα τοιορεκάκι' | χωρίζετε καὶ ῥάπτετε | καὶ μένα γελεκάκι». (Πανδῶρ. τ. ΙΑ' σ. 450. Καὶ τὸ ἄσμα τοῦτο δὲν ἀποδίδει πιστῶς τὸ γλωσσικὸν ἰδιῶμα).

4) *W. Mannhardt Wald- u. Feldkulte* τ. I σ. 205, 218. *Frazer the golden Bough* τ. II σ. 318 κέ. (γαλλ. μεταφρ. *Toutain* τ. II σ. 73 κέ.).

5) Κράτης παρ' Ἀθην. Γ' 114 Α.

6) *Εἰσοταθ.* εἰς Ἰλ. I 530.

βέβαιον ὅτι ἤγοντο ἐπὶ τῇ συγκομιδῇ τοῦ σίτου¹⁾, ἂν δὲ τὰ Θαργήλια εἶχον τὸν αὐτὸν χαρακτήρα ἐν ἀρχῇ ἢ ἂν τοῦναντίον ἀνέκαθεν ἤγοντο πρὸ τοῦ θερισμοῦ πρὸς ἐξιλασμόν καὶ ἀποτροπὴν πάσης ἐπηρείας ἀπὸ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν εἶναι ζήτημα ἀμφιλεγόμενον²⁾: πάντως δὲ ἡ σημασία τῆς λ. θάργηλος μαρτυρεῖ τὴν συνάφειαν τῆς ἐορτῆς πρὸς τὸν πρῶτον ἐκ τῆς συγκομιδῆς ἄρτον.

Εἰς τὸ Ζ' εἰδύλλιον τοῦ Θεοκρίτου, τὸ ἐπιγραφόμενον Θαλύσια, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἐν τῇ νήσῳ Κῶ ἐορτὴν τῶν Θαλυσιῶν, μνημονεύεται ἔθιμόν τι κατὰ τὸ πέρας τοῦ ἀλώνισματος ἐπιζόμενον, τοῦ ἐμπηγνύειν πτύον εἰς τὸν συναθροισθέντα σωρὸν τοῦ λικμηθέντος σίτου: «ἄς (Δάματρος ἀλωάδος) ἐπὶ σωρῷ | αὐθις ἐγὼ πάξαιμι μέγα πτύον» (στ. 155—6). Οἱ σχολιασταὶ βεβαιῶνουν, ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦτο παλαιότατον, ἀνάγοντες τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Τριπτόλεμον³⁾. Ἐν Κῶ παρέμεινεν ἡ συνήθεια αὕτη μέχρι τῆς σήμερον. «Ὅταν τελειώσῃ ὁ γεωργὸς τὸ ἀλώνιον τοῦ καὶ σωρεύσῃ τὸν ἀλωνισμένον καὶ καθαρισμένον καρπὸν τοῦ, εἴθισται νὰ κάμνῃ ἕνα σταυρὸν μεγάλον ἐπὶ τοῦ σωροῦ μὲ τὸ πτυάριόν τοῦ καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ νὰ ἐμπήγῃ τοῦτο μὲ τὴν εὐχὴν: *Κι' ἀπὸ χρόνου καλύτερα! ἢ Χίλια μόδια!* Πρὸ πεντήκοντα μάλιστα ἐτῶν ἐν τοιαύτῃ ἀκμῇ σωρῶν ἀλώνιων ἀνέμενον καὶ τὸν ἀγασμὸν τοῦ ἱερέως μετὰ τοῦ ἀρχιερέως ἢ τοῦ διάκου αὐτοῦ, εἰς τὸν ὅποιον τότε πρῶτον ἐδίδον ἀπὸ τὸν ἡγιασμένον σωρὸν ποσὸν τι κεκανονισμένον δι' ἐπιχορήγησιν ἀρχιερατικὴν ὡς ἀπορχήν⁴⁾».

Περὶ τὸν σωρὸν τοῦ ἀλώνιου καὶ τὴν μαγικὴν τελετὴν γίνεσθαι ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ δῆμου Ἰστιαίων τῆς Εὐβοίας. Μετὰ τὸ πέρας τῆς περισυναγωγῆς τοῦ λειώματος εἰς ἐπιμήκη καὶ ὄρθρον σωρὸν, λαμνὴ καλούμενον, «ἡ οἰκοδέσποινα κρατοῦσα λάγηνον προτρέχει ὕδωρ εἰς ἕνα ἕκαστον ἵνα νιφθῇ. Κ' ἐκεῖνος νικτόμενος ῥαντίζει τὸ γέννημα καὶ τὸ ἀλώνιον κύκλῳ, εὐχόμενος καὶ τοῦ χρόνου! Ἐν τέλει δ' ἡ οἰκοδέσποινα πλαγίως κρατοῦσα τὴν λάγηνον δρομαίως περιτρέχει τὸν σωρὸν χωρὶς νὰ πέσῃ οὐδὲ σταγῶν ὕδατος κατὰ γῆς, εὐχομένη καὶ αὕτη νὰ γίνῃ τοῦ χρόνου τόσος ὁ σωρὸς, ὅσος εἶναι ὁ κύκλος, τὸν ὅποιον ἔκαμεν»⁵⁾).

Τελευταῖον ἀναγράφομεν περίεργον συνήθειαν τῆς Λέσβου, ἣτις συμφωνεῖ πρὸς μυθικὰς παραστάσεις κοινὰς εἰς πλείστους λαούς. «Ὅταν θερίζωνται δύο παρακείμενοι ἀγροί, οἱ θεριστὰὶ ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους πότεροι νὰ τελει-

1) *M. P. Nilsson* Griechische Feste σ. 330 κέ.

2) Βλ. *Mannhardt* Mytholog. Forschungen σ. 124—138. *A. Mommsen* Feste der Stadt Athen σ. 468 κέ. *Harrison* Prolegomena σ. 76 κέ. *Nilsson* ἐνθ. ἀν. σ. 105 κέ.

3) «Εἰώθασιν γὰρ ἐκτρέφαντες τοὺς καρπούς καὶ σωρούς ποιήσαντες τὸ πτύον πῆσαι· «Ὅταν δὲ λικμῶνται καὶ σωρεύωσι τὸν σωρὸν, κατὰ μέσον πηγνύουσι τὸ πτύον καὶ τὴν θρινάκην κατέθεντο. Τὴν δὲ αἰτίαν εἶχον ἐκ Τριπτολέμου». (Σχολ. Θεοκρ. Ζ' 155. 156).

4) *I. E. Ζαροράτου* Θαλύσια ἐν Κῶ σ. 37.

5) *Γ. Δροσίνη* Ἀγροτικαὶ ἐπιστολαί, Ἀθ. 1882 σ. 59—60. Παραπλήσιον ἔθιμον αἰτωλικὸν θὰ δημοσιεύσωμεν εἰς ἐπόμενον τεῦχος [[Βλ. Λαογραφ. Δ', 415—6]].

ώσωσι τὸ ἔργον πρῶτοι διὰ νὰ κυνηγήσουν τὸ λαγὸ εἰς τὸν ἄλλον ἀγρὸν. Πιστεύουν δὲ ὅτι τὸ προσεχὲς ἔτος ἢ συγκομιδὴ θὰ εἶναι ἀφθονωτέρα ¹⁾). Ἐκ ποικίλων συνηθειῶν καὶ ἐκ φράσεων πλείστων εὐρωπαϊκῶν λαῶν συνάγεται ὅτι ὑπῆρχεν ἢ δοξασία ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ σίτου ἐπιφαίνεται ὑπὸ τὰς μορφὰς διαφόρων ζώων καὶ συλλαμβάνεται ἢ φονεύεται εἰς τὸ τελευταῖον δράγμα τῶν σταχυῶν ²⁾). Ὑπὸ τὴν μορφήν δὲ λαγοῦ φαντάζονται ἐπίσης ἐπιφαινόμενον τὸ πνεῦμα τοῦτο πολλαχοῦ. Ἐν Γερμανίᾳ, Ὀλλανδίᾳ, Σουηδίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ λέγουσι περὶ τοῦ θερίζοντος τοὺς τελευταίους στάχους, ὅτι σκότισε τὸ λαγὸ ³⁾). Ἐν Anhalt ὅταν ἐλάχιστοι ἀπολείπονται πρὸς ἀποθήρσιν, οἱ θερισταὶ λέγουσι «Τώρα θάρθη ὁ λαγός» ἢ «κύττα πῶς πηδᾷ ὁ λαγός» ⁴⁾, καὶ καθόλου ἐν Γερμανίᾳ λαγός εἶναι ἐν τῶν πολλῶν ὀνομάτων, δι' ὧν δηλοῦται τὸ τελευταῖον δέμα ⁵⁾). Ἐν Galloway τῆς Σκωτίας κατὰ τὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ ἀφήνουν ἀθήριστον μικρὸν μέρος, τὸ ὁποῖον λέγουσι κόνημο τοῦ λαγοῦ καὶ διαγωνίζονται οἱ θερισταὶ τίς ν' ἀποκόψη τοὺς στάχους, ῥίπτων ἐξ ἀποστάσεώς τινος τὸ δρέπανόν του· καὶ ἐν τῇ νοτίῳ Ayrshire τὸ τελευταῖον δράγμα καλεῖται λαγός καὶ θερίζεται καθ' ὃν καὶ ἐν Galloway τρόπον ⁶⁾). Ἐν τοῖς Βοσγίοις τῆς Γαλλίας λέγουσι περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἢ τῆς γυναίκος ποῦ ἐθήρισε τὸ τελευταῖον δράγμα ὅτι ἔπιασε τὸ λαγὸ ⁷⁾). Ἐν Νορβηγίᾳ κατὰ τὸν ἀποθερισμὸν διανέμεται αἰνόπνευμα, τὸ ὁποῖον λέγεται αἶμα τοῦ λαγοῦ (Hareblod) ἀπὸ τοῦ τελευταίου θερισθέντος δράγματος ⁸⁾). Ἐν Birk τῆς Τρενσβανίας οἱ θερισταὶ, ὅταν φθάσουν εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ ἀγροῦ, φωνάζουσι «Λαγοῦμε τὸ λαγὸ» ⁹⁾). Ἐν Ayrshire τῆς Ἀγγλ. Φρεϊσίας ἡ θερίζων τοὺς τελευταίους στάχους λέγεται ὅτι κόβει τὴν οὐρὰ τοῦ λαγοῦ ¹⁰⁾). Ἐνιαχοῦ δὲ τῆς Γαλλίας τὸ μὲν πνεῦμα τοῦ σίτου ὑπονοεῖται ἐπιφαινόμενον ὑπὸ τὴν μορφήν ζώου ζῴου, καὶ δὴ ἀλώπεκος, ἀλλ' αἱ θεριστικαὶ συνήθειαι εἶναι παρεμφερέσταται πρὸς τὴν λεσβιακὴν. Οἱ θερισταὶ τοῦ αὐτοῦ τόπου φιλοτιμοῦνται ποῖος νὰ τελειώσῃ πρῶτος διὰ νὰ στείλῃ τὴν ἀλεποῦ εἰς τὸν παρακείμενον ἀγρὸν. Ὁ θεριστής, ὅστις θερίζει τὸ τελευταῖον δράγμα, λέγεται ὅτι ἔχει τὴν ἀλεποῦ ¹¹⁾).

1) *Georgeakis et Pineau Folk-lore de Lesbos* σ. 310.

2) *Mannhardt Die Korndämonen*. Τοῦ αὐτοῦ *Roggenwolf und Roggenhund*, Danzig 1865 (2 ἔκδ. 1866). Τοῦ αὐτοῦ *Wald- u. Feldkulte* τ. II σ. 318 κέ. Τοῦ αὐτοῦ *Mythologische Forschungen* σ. 29 κέ. 103 κέ. *Frazer the golden Bough* τ. II σ. 261 κέ.

3) *Mannhardt Myth. Forsch.* σ. 29.

4) *Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde* 1897 σ. 154.

5) *Mannhardt die Korndämonen* σ. 3.

6) *Frazer* ἔνθ. ἀν. 269.

7) *Sauvé Folk-lore des Hautes-Vosges* σ. 191 παρὰ *Frazer* αὐτ.

8) *Mannhardt Myth. Forsch.* 29. Kornd. 5.

9) *G. A. Heinrich Agrarische Sitten u. Gebräuche unter den Sachsen Siebenbürgers* σ. 21 παρὰ *Frazer* αὐτ. σ. 270.

10) *Frazer* αὐτ. σ. 260.

11) *Revue des traditions populaires* 1887 τ. II σ. 427 (Bourgogne). 500 (Bresse), *L. Pineau Le folk-lore de Poitou* σ. 500—1 (Poitou),

ΣΥΡΤΟΣ ΚΑΙ ΤΡΑΤΤΑ *

Φίλε κ. Συντάκτα τῶν «Ἐξω τῶν Ἀθηνῶν»¹⁾,

Ἐπίτρεψόν μοι νὰ ἐπανορθώσω μικρὸν ἀρχαιολογικὸν λάθος, ὅπερ ἐν τῇ σημερινῇ φύλλῳ σου παρεισέφρησεν.

Ὁ χορὸς, ὃν περιγράφεις, πολλῇ ἀπέχει τοῦ πυρριχίου, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον εἶναι ἀρχαιότατος. Εἶναι ὁ συρτός, ἐγχώριος μεγαρικὸς χορὸς, ὡς καταδεικνυσιν ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων, ἐν Μεγάροις εὑρεθεῖσα, συμπεριληφθεῖσα δ' ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ *Boeckh* (*C. Inscr. Gr.* I σ. 790 ἀρ. 1625, 47): «καὶ τὴν τῶν συρτῶν πάτριον ὄρχησιν θεοσεβῶς ἐπέτελλεσε». Ἄτερος χορὸς συνηθέστατος ἐν Μεγάροις, ἡ τραττία, ἣτις ἀγνοῶ πόσον τοῦ συρτοῦ διαφέρει, εἶναι ἐπίσης ἀρχαῖος, καὶ τὸ περιεργότερον, εἶναι ἀπαράλλακτος μὲ ἀπεικονίσεις χορῶν ἐπὶ τάφου τοῦ ἐν Τυρρηνίᾳ Ροῦδου (*Raoul-Rochette Peintures antiques inédites* σ. 434 πίν. 15. Βλ. καὶ *Bulletino dell' Ist. archeol.* 1834 σ. 242)· ὁμοιάζει δὲ πῶς καὶ νεαπολιτικῆς τινι ἀναγλύφῳ, παριστῶντι ὄρχουμένας γυναῖκας (*Ed. Gerhard u. Panofka Neapels antike Bildwerke* τ. I σ. 82—83 ἀρ. 275. *Panofka Lettera all' abb. Maggiore. Palermo* 1826). Τῆς ὁμοιότητος ταύτης παρετήρησε καὶ ἐπὶ τὰ Μέγαρα ἐν Πανδώρα (τ. IV σ. 413 κέ.) περιγράφας Σ. [Ν. Δραγούμης], ὅστις καὶ τὰς ἀρχαίας τυρρηνικὰς εἰκόνας παρατίθησιν, ἐκ τοῦ *Raoul-Rochette* ἀναμφιβόλως παραλαβών.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν μεγαρικῶν χορῶν ὃ δ' ἀρχαῖος πυρριχίος, καίτοι ἐπακριδῶς δὲν εἰξεύρομαι ὡς πρὸς τὴν, φαίνεται ἀναλογῶν μὲ τὸν παρ' ἡμῖν ἀρβανίτικον ἢ τσάμικον.

Ἀθῆναι 28 Αὐγούστου 1874.

N. Γ. Πολίτης

Υ. Γ. Συγγνώμην διὰ τὰς παραπομπάς.

Υ. Γ. 2ον. Μὴ τυχὸν δημοσιεύσῃς τὴν παροῦσαν.

ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΣ **

Τὴν ἀρχὴν τῶν κατὰ τὴν παραμονὴν καὶ τὴν ἡμέραν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους τελουμένων παρ' ἡμῖν δυνάμεθα ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὰς ἐορτάς τῶν Καλανδῶν κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους· τῶν ἐορτῶν τούτων γραφικωτάτην περιγραφὴν παρέχει ἡμῖν ὁ σοφιστὴς Λιδάνιος, σφοδρότατον δὲ

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Ἐφημερίδι (Κορομηλᾶ) τῆς 30 Αὐγούστου 1874 σ. 3.

1) Ἐν τῇ αὐτῇ ἐφημερίδι τῆς 28 Αὐγούστου περιγράφων ἀνώνυμος ἐν ἀρθρῳ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον τὴν μεγαρικὴν τραττίαν παρετήρησε ὅτι «Περὶ τοῦ χοροῦ τούτου ἄνδρες ἀρχαιολόγοι καὶ ὁ ἡμέτερος Α. Ρ. Ραγκαβῆς ἀπεφάνθησαν, ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος πυρριχίος».

** Ἐδημοσιεύθη ἀνωνύμως ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἄστει» τῆς 3 Ἰανουαρίου 1895.

κατ' αὐτῶν φιλιππικόν ἐξεφώνησεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ἐν Ἀντιοχείᾳ (τῇ 381) ὁ τοῦ Λιδανίου μαθητῆς Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου «ἐν ταῖς καλάνδαῖς» φαίνεται, ἡ ἑορτὴ συνίστατο πρὸ πάντων εἰς «διαβολικὰς παννυχίδας», ἃς διήρχοντο εὐθύμως ἐν σκώμμασι καὶ λοιδορίαις καὶ χορείαις νυκτεριναῖς, ἐν εὐωχίαις, πότοις καὶ κύβοις. Ἀγῶνες πότου αὐτόχρομα ἐγίνοντο ἐν τοῖς καπηλείοις, καὶ μετὰ τὸ μεσονύκτιον «γυναῖκες καὶ ἄνδρες φιάλας καὶ ποτήρια πληρώσαντες μετὰ πολλῆς τῆς ἀσωτίας τὸν ἄκρατον πίνουσι». Αἱ προσπάθειαι τῆς ἐκκλησίας πρὸς ἐκρίζωσιν τῶν ἐθίμων τούτων, ἄτινα ὡς εἰδωλολατρικὰ καὶ ἀντιχριστιανικὰ ἐστιγματίζοντο διὰ τῶν κανόνων οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν ἀναπτύξεων τῶν ὑπομνηματιστῶν αὐτῶν, συνετέλεσαν βεβαίως κατὰ τι εἰς περιορισμὸν τινῶν τῶν ἐθίμων, εἰς ἐξαφάνισιν παντελεῖ ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τὰ περισωθέντα ἀποδεικνύουσι ὅπως βαθέως ἦσαν ἐρριζωμένα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ τὰ κατάλοιπα τοῦ ἐθνικοῦ παρελθόντος του.

Ἐκ τῶν ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος περισωθέντων ἐθνικῶν ἐθίμων ἀξίον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ τῶν μεταμφίσεων, ἕπερ σφοδρότερον παντὸς ἄλλου ἐπολεμήθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἐν Θράκῃ συνηθίζονται μέχρι τοῦδε μεταμφίσεις καὶ μιμικαὶ πράξεις, διατηροῦσαι ἀμετάλλακτον τὸν ἀρχαῖκόν αὐτῶν τύπον, καὶ ἐνέχουσαι τῆς δραματικῆς ποιήσεως τὰ σπέρματα, ὡς αἱ ἑορταὶ τῶν ἐν Ἀττικῇ ἀγροτῶν πρὸ τοῦ Θεσπίδος. Οἱ Ἀλλογενεοὶ, ὡς λέγονται ἐνιαχοῦ τῆς Θράκης οἱ αὐτοσχέδιοι ὑποκριταὶ τοῦ ἀνατολικοῦ στοιχειώδους δράματος, σκοποῦσι διὰ τῶν παραστάσεων αὐτῶν ἐκτελέσει τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀγρούς· αἱ πράξεις, ἃς μιμοῦνται, ἀνίστανται ἐκ τῆν γεννηθῆν παιδίου (τοῦ ἀρχαίου Διονύσου), εἰς τὴν ἀνατολήν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς γραφίας Βάβας (ἢ ἀρχαία Βαυδῶ), εἰς τὴν ἐνηλικίωσίν του καὶ εἰς τοὺς γάμους μετὰ κόρης ἀρπαγείσης· ἐσμός ἀλλοκότως ἐνδεδυμένων ἀκροῶν, ἐπεχόντων τὴν θέσιν τῶν παλαιῶν σατύρων, διασχεδάζει διὰ τῶν ἀγροικικῶν σκωμμάτων, τῶν μορφασμῶν καὶ τῶν κωμικῶν ὀρχήσεων τοὺς θεωμένους· ἢ τρίτη πράξις τοῦ δράματος συνίσταται εἰς θρησκευτικὴν πράξιν σοβαράν, τὴν κατασκευὴν καινουργοῦ ἀρότρου καὶ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἀγρῶν. Ἀλλαχοῦ αἱ τοιαῦται μεταμφίσεις δὲν διατηροῦσι τὸν καθαρῶς ἀγροτικὸν χαρακτῆρα· ἐνιαχοῦ τῆς Μακεδονίας οἱ μετημφισμένοι καλοῦνται *δουκαντζάρια* (·)· ἐν Θεσσαλίᾳ τὸ δράμα ἢ μᾶλλον ἢ φάρσα τῆς πρώτης ἐβδομάδος τοῦ ἔτους ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἀπαγωγὴν κόρης. Τὴν κόρην ἀγαπᾷ Γενίσαρος, ἀλλ' ἀντίζηλον ἔχει ἕνα Ἀράπην· ὁ Γενίσαρος θυμῶνει, τραυᾷ τὴν πιστόλα του, πληγῶνει τὸν Ἀράπην, μετανοεῖ ἕμως διὰ τὴν πράξιν του, προσκαλεῖ ἰατρόν, οὗτος ἀρνεῖται νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Γενίσαρου καὶ εἰς αὐτὰς τὰς παρακλήσεις τῆς κόρης· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐξαναγκάζει αὐτὸν ὁ Γενίσαρος δι' ἀπειλῶν, ἀνασπῶν τὴν μάχαιράν του, καὶ θεραπεύει τὸν τραυματίαν ὁ ἰατρὸς θέτων στάκτην εἰς τὴν μύτην του. Ἀναμιγνύεται εἰς πάσας τὰ περιπετείας τοῦ δράματος καὶ ἡ ζηλότυπος σύζυγος τοῦ Ἀράπη, ἢ Ἀραπίνα, ἐνῶ τὰ γιατροόπουλα εἰς μαθηταὶ τοῦ ἰατροῦ, καὶ τὰ ζεμπέκια, τοῦ Γενίσαρου οἱ δορυφόροι, φαιδρύνουσι διὰ τῶν ὀρχήσεων αὐτῶν τὴν παράστασιν, καταλήγουσαν πάντοτε εἰς τὴν αἴτησιν χρη-

μάτων (quête). Ἐννοεῖται ὅτι τὸν ἀμετάβλητον τοῦτον κάναβον (canavas) τοῦ δράματος, ποικίλλουσι δι' αὐτοσχεδίων διαλέγων καὶ σκωμμάτων.

Τὴν παραμονὴν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος παῖδες περιερχόμενοι ψάλλουσι ᾠσματα ἑορταστικά, ὅποια καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους συνηθίζοντο, ὡς μαρτυρεῖ ὁ κατὰ τὴν Γ' ἑκατονταετηρίδα ζήσας ποιητὴς Τζέτζης. Τὰ ᾠσματα ἀφηγοῦνται πῶς τὸν Ἅγιον Βασίλειον παρακαλοῦσιν ἐρχόμενον ἐκ Καισαρείας νὰ εἶπῃ τὸ ἀλφαβητάρι, δηλαδὴ ᾠσμα ἀκροστιχίδα ἔχον τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, καὶ καταλήγουσιν εἰς εὐχὰς καὶ αἰτήσεις χρημάτων. Ἴδου ἐν εἰς παλληκάρι:

Ἔλα κι' ἄς τὸ τιμήσουμε τοῦτο τὸ παλληκάρι,
ποῦ ἔχει πλάταις γι' ᾠσματα κι' ἄρμους γιὰ τὸ λιθάρι,
καὶ χέρια γοργογύριστα νὰ ὀήγνη τὴ σαῖτα,
νὰ σαῖτεύη τὰ πουλιά, νὰ πιάνη τὰ περδίκια.

Πέντε ξανθαῖς τὸν ἀγαποῦν καὶ δέκα μαυρομάταις.

Νὰ ζήσῃ χρόνους ἑκατὸ καὶ νὰ τοὺς ἀπερῶσῃ,
κι' ἀπ' ἐγγονοὺς πουκάμισα νὰ ζήσῃ νὰ χαλάσῃ.

Ἄπλωσ', ἀφέντη μου, ἄπλωσε 'ς τὴν ἀργυρῇ σου τσέπη,
κι' ἂν εὔρησ' ἄσπρα δὲς ἀπ' ἐμὲ, φλουριά μὴν τὰ λυπῶσαι.

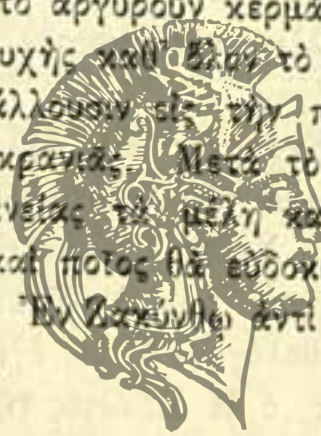
Τῶν κατὰ τὴν πρωτοχρονίαν ἄνω εἰθιμῶν τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς δοξασίας, ὅτι τότε ἀπακαλύπτεται ἡ τύχη ἐκάστου καθ' ἕνα τὸ ἔτος, καὶ καθ' ἕνα ἀπὸ τῶν ἐπιπέδων εἰς ὅποια νὰ μεταστραφῇ αὕτη, διαδότης καὶ ἂν εἶναι, εἰς ἀγαθὴν διὰ τινῶν συμβολικῶν πράξεων. Ὡς τὰ πρῶτα συναπαντήματα καὶ οἱ πρῶτοι αἰῶνοί κατὰ τὴν αὐγὴν ἐκάστης ἡμέρας δεικνύουσιν ὅποια θὰ εἶναι ἡ τύχη καθ' ἕνα τὴν ἡμέραν, οὕτω καὶ ἡ πρώτη τοῦ ἔτους, κατὰ τὰς δημῶδεις δοξασίας, ἀποκαλύπτει τὴν καθ' ἕνα τὸ ἔτος τύχην.

Ἐν Παρνασίδι πιστεύουσιν, ὅτι τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς Α' τοῦ ἔτους αἱ Μοῖραι κατερχόμεναι λούονται εἰς τὰς πηγὰς καὶ κτενίζουσι διὰ χρυσῶν κτενῶν τὴν πλουσίαν κόμην των. Κατὰ τὴν ὥραν λοιπὸν τοῦ λυκόφωτος αἱ παρθένοι τοῦ χωρίου, φέρουσαι ὕδριαν καὶ τρυβλίον πλήρες γλυκισμάτων καὶ ῥώδιον, μεταβαίνουν εἰς τὴν πηγὴν· καὶ τὰ μὲν γλυκίσματα θὰ προσφέρωσιν εἰς τὰς Μοῖρας, ἵνα γευθεῖσαι αὐταὶ εὐχαριστηθῶσι καὶ καταστήσωσι τὰς παρθέτους γλυκαῖς καὶ μελιτάταις καθ' ἕνα τὸ ἔτος· τὴν δὲ ὕδριαν θὰ γεμίσωσιν ἀμίλητο νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴν, ὅπερ ἐπιτυγχάνεται, ἂν μὴ ἐκτομίσωσι μηδὲ λέξιν καθ' ἕνα τὸν δρόμον μέχρι τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν οἰκίαν. Ἀπὸ τὸ νερὸν τοῦτο ποτίζουσι ὅλους τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ των, σκορπίζουσι δὲ εἰς τὴν στέγην αὐτῆς ἄμμον, τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἀπὸ τῆς πηγῆς, διὰ νὰ εἰσέλθῃ ἡ εὐτυχία. Καὶ θραύουσιν ἐπὶ τοῦ πατώματος τὸ ῥώδιον, διὰ νὰ πληρωθῇ ὁ οἶκος καθ' ἕνα τὸ ἔτος ἀγαθῶν ἀφθόνων ὡς οἱ κόκκοι τοῦ ῥωδίου. Παῖδες προσπαθοῦσι διὰ παντοίων τεχνασμάτων νὰ ἐξαναγκάσωσι τὰ κοράσια νὰ ὀμιλήσωσι τρώγοντες γλυκά.

Τὸ σύμβολον τοῦ ῥωδίου εἶναι κοινὸν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθή-

γιας θραύοντες αὐτὸ ἐπιλέγουσιν: "Ὅσα σπυριὰ ἔχει τὸ ῥόϊδο, τόσα καλὰ νὰ χυθοῦν εἰς τὸ σπῖτι μας τοῦτο τὸ χρόνο. Καὶ προσθέτουσιν ἐπιφθῆν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν: "Ὄξω ψύλλοι, ὄξω κορέοι, ὄξω τὰ κακὰ τοῦ κόσμου· μέσα ὑγεία, μέσα εὐτυχία, μέσα τὰ καλὰ τοῦ κόσμου. Ἐν Χίῳ συνηθίζουσι πρὸς τούτοις διὰ βαρυτέρου συμβόλου νὰ ἐκφράζωσι τὰς εὐχὰς τῶν. Οἱ ἐπισκεπτόμενοι κατὰ τὴν Α' τοῦ ἔτους τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τῶν φέρουσιν ἕκαστος καὶ λίθον βαρύν, εὐχόμενοι ν' ἀποκτήσωσιν οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἴσον τὸ βάρος χρυσόν. Λέγουσι δὲ καὶ ταύτην τὴν προσφώνησιν πρὸς τὸν ἅγιον Βασίλειον, τὸν τιμώμενον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἅγιον: Καλὴ μέρα, κῆρ Βασιλέ· ἤφερές μας γερωσύνη; — Κουκκιά, ῥοβίθια, φασούλια, σιτάρι, ῥιφάκια (ἐρίφια), πρόβατα, νυφάδες καὶ τὸ βάρος σας μάλαμα. Διότι οἱ Χιῶτες, φαίνεται, τὸ ἐμπορικώτατον φῶλον τῆς Ἑλλάδος καὶ πρακτικώτατον, ἔβλην τὴν εὐτυχίαν εἰς τὸ μάλαμα συγκεντρώνουσι.

Ἦν αὐτὸν σκοπὸν, τὴν ἀποκάλυψιν τῆς τύχης καθ' ἕλον τὸ ἔτος, ἔχει καὶ ἡ βασιλόπιττα· τὴν κόπτουν τὴν παραμονὴν εἰς τὸ δεῖπνον, ἢ τὴν Α' τοῦ ἔτους εἰς τὸ γεῦμα, εἰς τεμάχια ἴσα τὸν ἀριθμὸν πρὸς τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ ἐπὶ ἐν ἐπὶ πλεόν, ἀνήκον εἰς τὸν οἶκον, ἦτοι τὸ σύνολον τῆς οἰκογενείας ἐκεῖνος, εἰς οὗ τὸ τεμάχιον θὰ εὔρεθῇ τὸ ἀργυροῦν κερμάτιον ἢ τὸ χρυσοῦν νόμισμα, προμηνύεται, ὅτι θὰ εἶναι εὐτυχὴς καθ' ἕλον τὸ ἔτος. Ἐν Ζαγορίῳ τῆς Ἠπείρου πλὴν τοῦ νομίσματος ἐμβάλλουσιν εἰς τὴν πίτταν καὶ σταυροῦ, ἐκ καλάμης σίτου, ἐκ κλήματος καὶ ἐκ κρανιάς. Μετὰ τὸ γεῦμα μοιράζουσιν ἀνά ἕν τεμάχιον εἰς πάντα τῆς οἰκογενείας τὰ μέλη καὶ ἐκ τοῦ κέρματος φαίνεται ποῦτος θὰ ἔχῃ τὴν τύχην (νόμισμα) καὶ ποῦτος θὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν οἰνοποιίαν ἢ τὴν ποιμενικὴν. Ἐν Ζακύνθῳ ἀντὶ βασιλόπιττας κατασκευάζουσι κολλοῦραν τὰ Χριστούγεννα.

ΔΕΛΤΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ